

Ydin- ja versoperheet Suomessa ja Pietarissa

Elina Haavio-Mannila & Anna Rotkirch

Matin kohdattuani paiskasin seikkailut roskakoppaan ja jo muutaman tapaamisen jälkeen tiesin hänen olevan minun toinen puoliskoni. ... seurustelimme monta vuotta, asuimme yhdessä ja menimme naimisiin pari vuotta sitten; meillä on lähes vuoden ikäinen vauva ja varmasti tulee lisää tulevaisuudessa. (Heidi, 26-vuotias suomalainen nainen, synt. 1965)

Menin naimisiin hyvin aikaisin, kaksikymppisenä. ... En aio erota miehestäni, meillä on paljon yhteistä ... ja sitä paitsi meillä kasvaa ihana kymmenvuotias poika. (Sveta, 30-vuotias venäläinen nainen, synt. 1966)

12.1 Mistä on pienet perheet tehty?

Perheiden kutistuminen kuului 1900-luvun eurooppalaisen arjen mullistuksiin. Perheen lasten määrä lakkasi olemasta suorassa yhteydessä luokka-asemaan, ja kasvavalla keskiluokalla oli usein vähiten lapsia eli yksi tai kaksi lasta. (Tumin 1974, 108–109.) Imeväiskuolleisuuden pieneneminen, naisten itsenäisyyden ja koulutustason koheneminen sekä kaupungistuminen vaikuttavat edelleen siihen, että perheisiin syntyy keskimäärin yhä vähemmän lapsia joka puolella maailmaa (Sanderson & Dubrov 2000). Pieniin perheisiin siirryttiin kuitenkin eri maissa hyvin eri rytmissä ja eri tavoin. Tässä artikkelissa tarkastelemme perheellistymistä Suomessa ja Pietarissa. Vertailemme parisuhteiden ja lasten sijoittumista elämänkaareen, lasten lukumäärää ja niitä perheyksikköjen muotoja, joissa miehet ja naiset eri elämänvaiheissa ja eri maissa elävät.¹

Usein ajatellaan, että Neuvosto-Venäjäällä koko yhteiskunta oli jonkinlaista yhdenmukaista, harmaata massaa, jossa ei erilaisuutta esiintynyt. Samoin oletetaan, että suvaitsevaisuus erilaisia elämäntyyplejä ja perheitä kohtaan on nimenomaan länsimaissa, Suomi mukaan lukien, lisääntynyt suuresti 1960-luvun jälkeen. Tämä onkin totta, erityisesti jos tarkastellaan virallista ideologiaa perheistä ja sukupuolista. Neuvostojärjestelmä ylisti sosialistista ydinperhettä, äitiyyttä, monilapsisuutta ja aviollista uskollisuutta ja torjui sekä julkisen puheen seksuaalisuudesta että modernit ehkäisyvälineet (Rotkirch 2000). Suomessa julkisuuden perhepuheen kirjo oli laajempi,

¹ Artikkelini on osa Suomen Akatemian tutkimusprojektia ”Lisääntymisterveys ja syntyvyyden muodot”. Kiitämme Mika Gissleria, Elina Hemminkiä, J. P. Roosia ja kirjan toimittajia arvokkaista kommentteista.

asiantuntijapalveluita oli moninaisia eikä tyttöjä enää virallisissa opetussuunnitelmissa kasvatettu ensisijaisesti hyviksi äideiksi.

Perheen arkielämän kannalta tämä yleiskuva on kuitenkin erilainen. 1930-luvun stalinistisen teollistumisen johdosta tyypillinen neuvostoperhe muuttui hetkessä monilapsisesta, lukutaidottomasta maatalousperheestä vähälapsiseksi, työssäkäyväksi perheeksi. Valtaosa venäläisistä naisista oli kokopäivätyössä jo ennen toista maailmansotaa. Suomi on osittain seurannut samaa kehitystietä, vaikka muutokset ovat meillä tapahtuneet hitaammin ja rauhallisemmin. Juuri naisten työssäkäynnin osalta sekä venäläiset että suomalaiset naiset eroavat esimerkiksi saksalaisista ja yhdysvaltalaisista naisista, koska Saksassa ja Yhdysvalloissa pienten lasten äidit tulivat työmarkkinoille vasta 1980- ja 1990-luvuilla. Avioeroluvut ja uskottomuus ovat muita esimerkkejä ilmiöistä, joissa valtiotalon perhe ennakoivat länsimaisten perheiden kehityssuuntia (Haavio-Mannila & Rotkirch 1997).

Tässä keskitymme perhemuotojen vertailuun. **Perheellä** tarkoitamme parisuhteista ja vanhempien ja lasten suhteista koostuvaa rykelmää, johon useimmiten kuuluu kaksi tai kolme sukupolvea. Siten yksin elävän ihmisen tai kahden sisaruksen muodostama kotitalous ei sinänsä ole perhe, vaikka kyseiset ihmiset usein kuuluvat johonkin perheeseen (Matthijs & Van den Troost 1998).² **Perheyksiköllä** tarkoitamme samassa kotitaloudessa elävää perheen osaa. Perheyksikkö ei siis välttämättä kata kaikkia perheen jäseniä. Erillään elävää lapsen isää ei esimerkiksi lasketa perheyksikköön, vaikka lapsi voikin pitää isää perheensä jäsenenä. Samoin samassa taloudessa elävä anoppi ja miniä voivat kokea kuuluvansa eri perheisiin, mutta tässä heidät luokitellaan saman perheyksikön jäseniksi. Sen sijaan venäläisten yhteisasuntojen samaa jääkaappia ja kylpyhuonetta käyttäviä naapureita ei lasketa samaksi perheyksiköksi.

Osoitamme seuraavassa, että Suomessa perheiden lasten määrä vaihtelee enemmän kuin Pietarissa, mutta Pietari on perhemuodoiltaan paljon moninaisempi kuin ydinperheeseen keskittynyt Suomi. Näytämme myös, miten sekä lapsiluku että perhemuoto vaihtelevat sukupuolen mukaan. Naiset ja miehet eivät elä samanlaisissa perheyksiköissä yhtä kauan eivätkä tule yhtä usean lapsen vanhemmiksi.

² Laslettin (1972, 29) klassinen perhemuotojen luokittelu lähtee liikkeelle aviositeestä (conjugal link) ja liittää ”yksinkertaiseen perheeseen” (simple family) lapsettomat avioparit, ydinperheet ja lesket, joilla on lapsia.

12.2 Aineistojen ja maiden välisistä vertailuista

Erittelymme perustuu lähinnä kyselyaineistoihin mutta myös omaelämäkertoihin. Kyselyaineistona käytämme kahta tutkimusta. Ensimmäinen on Suomessa vuosien 1991 ja 1992 vaihteessa koko 18–74-vuotiasta väestöä edustava seksikysely, jonka teki Tilastokeskus (Haavio-Mannila & Kontula 2001). Vastaajia on 2 249, mikä on 75,9 prosenttia otoksesta. Toisen määrällisen aineiston keräsi Pietarista Gallup St. Petersburg vuosien 1995 ja 1996 vaihteessa (Gronow & Haavio-Mannila & Kivinen & Lonkila & Rotkirch 1997). Vastaajia on 2 081, ja vastausprosentti oli 60,1. Elämäkerta-aineistot koostuvat Suomessa vuonna 1992 ja Pietarissa vuonna 1996 kilpailujen avulla kerätyistä niin sanottujen tavallisten ihmisten seksuaalielämäkertoista. Suomalaisilta saatiin 166 ja pietarilaisilta 47 elämäkertaa (keräilymenetelmistä ja tuloksista ks. Kontula & Haavio-Mannila 1995; 1997; Rotkirch 2000). Nimet ja muut tunnistettavat asiat on lainauksissa muutettu.

Näiden Suomessa ja Pietarissa 1990-luvulla tehtyjen kyselyjen avulla katsomme, miten tiettyjen avaintapahtumien ajoittuminen, sukupuoli, koulutus ja yhteiskuntamalli – toisaalta pohjoismainen hyvinvointivaltio, toisaalta valtiososialistisen järjestelmän romahduksen jälkeinen yhteiskunta – vaikuttavat perhemuotoon. Elämäkertoista poimittujen esimerkkien avulla kuvaamme, miten nämä tilastolliset tunnusluvut heijastuvat yksilöihin ja perheisiin. Elämäkerrat auttavat esimerkiksi ymmärtämään, miten tilastollisesti samankaltainen ilmiö voi sijoittua hyvin erilaisiin taustoihin. Ensisuudelma 1960-luvulla 17-vuotiaana voi suomalaisen naisen elämäkerrassa olla hävettävän myöhäinen suoritus mutta pietarilaisen naisen muistelmissa odottamaton ja salailtava yllätys (Haavio-Mannila & Rotkirch 1997). Siten elämäkertoissa omat kokemukset suhteutetaan yleensä vallitseviin normeihin. Esimerkiksi kaikki lapsettomat pietarilaiset naiset, myös nuoret, halusivat selittää tai puolustaa elämäntyyliään. Lukemalla pelkästään elämäkertoja voisikin helposti saada sellaisen vaikutelman, että Venäjällä lapsettomat ovat harvinaisia kummajaisia. Silloin kannattaa palata tilastollisten keskiarvojen pariin, sillä kyselyt osoittavat tämän oletuksen harhaluuloksi: Pietarissa lapsettomia naisia on ollut yhtä paljon kuin Suomessa – noin kymmenestä kahteentoista prosenttia –, mikä on moniin muihin maihin verrattuna harvinaisen iso määrä (Pinnelli & Hoffman-Nowotny & Fux 2001, 55–58).

Joku saattaa ihmetellä sitä, miten voimme verrata koko Suomea yhteen Venäjän suurkaupunkiin. Eräässä artikkelissa (Haavio-Mannila & Rotkirch 1997) keskityimmekin vertaamaan Pietaria vain

Meidän määrittelyssämme perheen perussuhteet koostuvat joko parisuhteesta tai vanhemman ja lapsen suhteesta. Jälkimmäistä onkin syytä pitää kaikkein perustavimpana perhesiteenä (Sarmaja 2003).

Suomen suuriin kaupunkeihin. Huomasimme, että Suomi on tutkimissamme asioissa niin yhtenäinen maa, ettei asuinalue juuri lainkaan vaikuta tuloksiin. Tosin suomalaisilla kaupunkilaisilla on hieman harvemmin ja vähemmän lapsia kuin maalaisilla (lapsiluku on 2,2 kaupungeissa ja 2,4 koko Suomessa), mutta nämä erot eivät muuta vertailujen lopputuloksia.

Tutkimusalueiden vertailu on hankalaa senkin vuoksi, että jotkin lomakkeiden kysymykset olivat Suomessa ja Pietarissa erilaiset. Esimerkiksi Suomessa ei kysytty ensimmäisen lapsen syntymäaikaa mutta kotona asuvat lapset eriteltiin tarkemmin kuin Pietarissa. Niinpä Pietarissa ns. uusperheitä ei voi erottaa muista. Perhemuotojen tyypittelyn perustana olevat vastausvaihtoehdot olivat hitusen erilaiset. Olennaista kysymystä siitä, asuvatko monisukupolvisen perheen aikuiset oman vai puolison vanhemman kanssa (Sarmaja 2003), ei valitettavasti aikoinaan ymmärretty ottaa mukaan Pietarin kyselyn vastausvaihtoehtoihin.

12.3 Perheellistymisen eri aikataulut

Tarkastelemme ensin elämänkaaren ja perheellistymisen kulkua Suomessa ja Pietarissa. Käsittelemme kahden avaintapahtuman – ensi yhdynnän ja ensi avo- tai avioliiton – ajoittumista ja sitten lasten syntymien ajoittumista ja lapsilukua kysely- ja elämäkerta-aineistojemme perusteella.

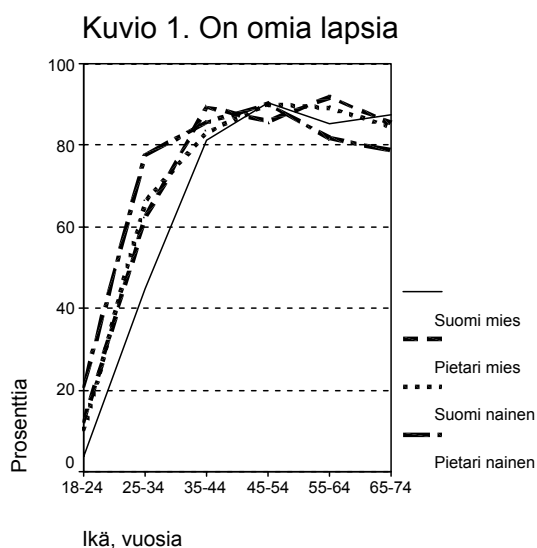
Yleiseurooppalaisen suuntauksen mukaisesti yhdynät aloitettiin molemmissa maissa yhä nuorempana. Maiden väliset erot näkyvät siinä, että saman sukupolven suomalaiset olivat noin vuoden pietarilaisia nuorempia. Koko kyselyaineistossa suomalaiset miehet olivat kaikkein nuorimpia (18,0 vuotta) ja pietarilaiset naiset keskimäärin vanhimpia (20,4), kun taas suomalaiset naiset ja pietarilaiset miehet olivat kokeneet ensimmäisen yhdyntänsä suurin piirtein samanikäisinä (18,9 ja 18,7). Kun otetaan huomioon, että Neuvosto-Venäjällä oli tiukempi seksuaalimoraali kuin Suomessa ja että maassa on ollut saatavilla luotettavia ehkäisymenetelmiä vasta 1990-luvun alusta lähtien, ero on hämmästyttävän pieni. Neuvostoliiton kokemus osoittaaakin, miten yhteiskunnan kaupungistuminen, maallistuminen ja teollistuminen sinänsä muuttavat seksuaalikäyttäytymistä. Se, että Venäjällä ei puhuttu eikä tiedotettu seksuaalisuuteen liittyvistä asioista, ei heijastu yhdyntöjen määrässä ja ajoittumisessa vaan niihin liittyvissä käytännöissä ja väärinkäsitysten määrässä (Rotkirch 2000).

Vaikka ensimmäisen yhdynnän ajoittumisessa oli pienehkö ero, ensimmäinen avio- tai avioliitto oli molemmilla alueilla solmittu suunnilleen samanikäisenä (Suomen miehet 24,3, Pietarin miehet

23,9 ja molempien alueiden naiset 22,4 vuoden iässä). Suomessa vapaan seurustelun ajanjakso ensi yhdynnästä ensi liittoon oli siten pitempi kuin Pietarissa.

Toinen olennainen maiden välinen ero liittyy lasten hankkimisen ajoittumiseen ja lasten lukumäärään. Neuvostoaikana avioliiton oletettiin automaattisesti johtavan lasten synnyttämiseen. Näin myös toimittiin käytännössä.³ Suomessa ei 1970-luvun jälkeen ole ollut samanlaista sosiaalipoliittista ja ideologista painostusta äitiyteen kuin Venäjällä ja ensimmäisen lapsen hankkimista lykätään yhä myöhemmäksi. Suomeen verrattuna Pietarissa lapset syntyivät aikaisemmin mutta tyypillisessä perheessä oli vain yksi lapsi, kun taas Suomessa synnyttiin myöhemmin, mutta tyypillisesti yleensä kaksi lasta.

Molemmissa maissa valtaosa ihmisistä, noin 90 prosenttia, oli saanut oman lapsen 40. ikävuoteen mennessä⁴ (kuvio 1).

³ 1970- ja 80-luvulla Neuvostoliitto koki teollisuusmaalle harvinaisen kehityksen: ensisynnyttäjien ikä laski, vaikka naisten koulutusaste nousi. Äitejä tukeva, syntyvyyden lisäämiseen tähtäävä sosiaalipolitiikka houkutteli naisia aikaistamaan ensimmäisen lapsen hankkimista. Lasten määrään tämä politiikka ei sen sijaan purrut, ja ankeimpien taloudellisten aikojen tultua uuden Venäjän naiset lykkäsivät 1990-luvulla ensisynnytystään rajusti. (Zakharov 1999.)

⁴ Suomessa kysyttiin: "Onko teillä omia lapsia? Kuinka monta?" ja Pietarissa kysyttiin: "Onko teillä lapsia? Jos on, kuinka monta?" Pietarissa kysymyksen voi siis tulkita koskevan myös muita kuin biologisia lapsia.

Nämä elämänkaaren erilaiset rytmitykset näkyvät selvästi alussa lainattujen Svetan ja Heidin elämäkertojen välillä. Heidi aloitti vireän seksuaalielämän suomalaisittainkin varhain, jo 14 vuoden iässä, ja hänellä oli monenlaisia lyhyempiä ja pitkiä suhteita, kunnes hän tapasi tulevan miehensä. Silloin hän kertoo jättäneensä ”seikkailut” taakseen ja omistautui pontevasti yksiavioiselle parisuhteelle. Ensimmäinen lapsi syntyi, kun Heidi oli 25-vuotias eli lähellä suomalaisnaisten silloista keskiarvoa, 23:a vuotta (Miettinen 1997, 174), ja toista lasta oli tuolloin jo suunniteltu. (Kahden lapsen suunnitelmien yleisyydestä Suomessa ks. Turunen 1998, 65.)

Pietarilainen Sveta meni myös oman maansa mittapuiden mukaan aikaisin naimisiin, mutta se ei tarkoittanut 25:tä vuotta kuten Heidin tapauksessa, vaan 20:tä vuotta. Ensimmäinen lapsi syntyi heti, kuten neuvostonormien mukaan kuuluikin: Neuvostoliitossa joka viides nainen oli 25-vuotiaana jo äiti, kun Suomessa vastaava luku oli joka kymmenes. Siten Pietarissa seksielämän aloittaminen, avo- tai avioliitto ja ensimmäisen lapsen syntymä sijoittuivat elämänkaarella lähelle toisiaan, kun taas Suomessa ne olivat väljemmin ripoteltuja avaintapahtumia. Toisaalta lasten kanssa asuminen ajoittui Suomessa elämänkaaren keskivaiheille: lapset hankittiin myöhemmin ja he muuttivat aikuistuttuaan venäläisiä aikaisemmin muualle asumaan.

12.4 Yksi vai kaksi lasta?

Suomessa siis synnyttiin varsin vanhoina, mutta useampia lapsia kuin Pietarissa (taulukko 12.1). Keskimäärin suomalaisilla oli 2,4 lasta, pietarilaisilla vain 1,5. Kun Suomessa yleisin lapsiluku oli kaksi, Pietarissa miehistä 36 ja naisista 44 prosenttia oli vastaushetkellä yhden lapsen vanhempi.

Taulukko 12.1 Lasten lukumäärä Suomessa ja Pietarissa (%).

Lasten lukumäärä	Suomen miehet	Pietarin miehet	Suomen naiset	Pietarin naiset
Ei (vielä) lapsia	35	29	28	26
Yksi	15	36	17	44
Kaksi	29	30	29	26
Kolme	13	4	15	3
Neljä	4	1	6	1
Viisi +	4	0	5	0
Yhteensä	100	100	100	100
N	1 099	869	1 141	1 206

Keskiarvo¹ 2,3 1,6 2,4 1,5

¹(vastaajat joilla on lapsia, ikä vakioituna)

Kahden lapsen normiin viitattiin usein suomalaisten omaelämäkertoissa. 1950-luvun alussa syntynyt suomalaisnainen aloitti elämäkertansa alleviivaamalla omaa tyyppillisyyttään: ”Olen nelikymppinen, avioliitossa elävä, keskiverto suomalainen nainen. Terve, kahden lapsen äiti.” Sama nainen huomautti, että hän meni naimisiin ”melko lyhyen seurustelun jälkeen, lapsi tuli samaan syssyyn”. Kirjoittaja koki siis lyhyen seurusteluajan ja aikaisen vanhemmuuden poikkeaviksi. Sen sijaan toisen lapsen syntymistä jo vuosi ensimmäisen jälkeen ei mitenkään perusteltu tässä elämäkerrassa, aivan niin kuin sekin olisi tullut ”samaa syssyyn”.

Suomalaisissa elämäkertoissa pohdinta ja perustelut liittyivät usein kolmanteen lapseen. Vaikka toisen lapsen synnyttämisestä ei välttämättä kerrottu mitään erityistä, kolmatta voitiin selittää esimerkiksi seuraavasti: ”Elämäni tarvitsin jotakin uutta sisältöä ja yritin hankkia kolmatta lasta, en avioliiton pönkittämisestä, vaan itseni kokoamista ja uudistumista varten” (40-vuotias suomalainen nainen, synt. 1951). Tosin kolmenkin lapsen voi Suomessa ajatella kuuluvan norminmukaiseen käsikirjoitukseen, kuten eräs viisikymppinen mies kuvaili perhettään: ”Kaikki meni aluksi käsikirjoituksen mukaan, elimme tasapainoista ja käsitykseni mukaan normaalia avioelämää ja saimme pian kolme lasta.”

Sen sijaan Pietarissa kolme lasta samasta liitosta oli jo harvinaisuus. Venäläisten elämäkertoissa toiset tai kolmannet lapset tulivat ajankohtaisiksi erityisesti uuden parisuhteen solmineilla. Niinpä vuonna 1941 syntynyt pietarilainen työläinen Irina kertoo, miten hän meni 21-vuotiaana naimisiin ja synnytti pojan. Irina unelmoi vielä tytön saamisesta, mutta aviomiehen juopottelun takia useat seuraavat raskaudet päättyivät abortteihin.⁵ Seuraavassa suhteessa Irina tuli raskaaksi ja halusi synnyttää, mutta uusi mies painosti aborttiin sen vuoksi, että pari asui vain kahdentoista neliön huoneessa kolmevuotiaan pojan ja Irinan isoäidin kanssa. Vuosia myöhemmin Irina halusi jälleen synnyttää silloisen avomiehensä kanssa lapsen, mutta silloin lääkäri suositteli aborttia terveyssyistä.

⁵ Pietarissa abortit ovat olleet huomattavasti yleisempiä kuin Suomessa. Suomessa 11 prosenttia kyselyyn vastanneista kertoi omasta tai kumppaninsa abortista, Pietarin miehistä 45 ja naisista 53 prosenttia. Abortin tehneillä vastaajilla niiden lukumäärä oli Suomessa keskimäärin 1,2 ja Pietarissa yli kaksi kertaa enemmän eli 2,5.

Irinan kaltaisista elämäntarinoista välittyy syvä kaipuu useampiin lapsiin. Tämä ei tietenkään tarkoita, että monilapsisempien suomalaisperheiden elämä olisi yhtä idylliä. Muistutuksena siitä voimme lainata kolme lasta kahdessa eri liitossa synnyttäneen äidin mustan huumorin sävyttämää kuvausta: **”Kun lapsia oli kolme ja elämä täyttä ja voimia kuluttavaa vaipanvaihtoa ja ’tuttirallia’, mies kierteli kapakoissa kertoilemassa rakkaudestaan minuun ja lapsiin. Jostain syystä se ei minua lämmittänyt. ... Olin lasteni kanssa kuin häkkiin suljettu lintu, jota hän mustasukkaisesti vartioi.”** (Suomalainen nainen, synt. 1953.)

12.5 Kenen kanssa asutaan?

Siirrymme seuraavaksi vertailemaan perheyksikköjen muotoja, jotka olivatkin Suomessa ja Pietarissa varsin erilaisia. Kaksi yleisintä perhemuotoa olivat kuitenkin samat, vaikka niiden suhteellinen osuus vaihteli rajusti. Yleisin perheyksikkö oli avio- tai avositeen yhdistämä **ydinperhe**, johon kuului kaksi vanhempaa ja lapsia.⁶ Näitä oli kyselyaineistossa kahta lajia: (a) ydinperheet, joissa vastaaja asuu puolisonsa (avio- tai avomiehensä tai -vaimonsa) ja lasten(sa) kanssa ja (b) ydinperheet, joissa vastaaja asuu isänsä ja äitinsä kanssa, lapsen asemassa. Yhteensä ydinperheissä eli 1990-luvulla Suomessa paljon suurempi osuus (39 prosenttia) vastaajista, kuin Pietarissa (25 prosenttia) (taulukko 12.2). Suomessa ydinperheessä vanhempiensa kanssa asuvat olivat nuorempia kuin Pietarissa, jossa aikuiset lapset useammin asuivat vanhempiensa kanssa.⁷

Taulukko 12.2 Perhemuodot Suomessa ja Pietarissa (%).

Perhemuoto	Suomi	Pietari
Ydinperhe: vastaajalla on lapsia	36	25
Ydinperhe: vastaaja on lapsi	3	4

⁶ Pöllä (2001, 30–31) laskee ydinperheisiin (nuclear family) myös lapsettomat avioparit ja lastensa kanssa asuvat lesket. Hän katsoo siis Laslettin yksinkertaisen perheen ja ydinperheen olevan synonyymejä. Lapsensa kanssa asuvien leskien lisäksi Laslettin ja Pöllän luokituksissa ei mainita muunlaisia yhden vanhemman perheitä, kuten naimatonta äitiä tai isää lapsineen, joita nykyisin on melko runsaasti ja on varmasti ollut ennenkin.

⁷ Suomessa lomakkeen kysymys kuului: ”Voitteko luetella kaikki ne henkilöt, joiden kanssa asutte?” Vastausvaihtoehtoja oli kaikkiaan 14: puoliso, avopuoliso, minun lapseni/lapsiani, kumppanin lapsi/lapsia, muun asuintoverin lapsi tai lapsia, sukulaisten tai jokin muu lapsi, omat vanhemmat tai jompikumpi heistä, puolison vanhemmat tai jompikumpi heistä, sisar tai veli, muu miessukulainen, muu naissukulainen, muu mies ja muu nainen.

Pietarissa perheen kokoonpanoa koskeva kysymys kuului: ”Kuinka monta seuraavista ihmisistä asuu kanssanne?” Yhdeksästä vaihtoehdosta käy ilmi samassa kotitaloudessa asuvien suhde haastateltavaan: puoliso, avopuoliso, alle 18-vuotiaita lapsia, yli 18-vuotiaita lapsia, omat tai puolison vanhemmat, omat tai puolison joku/jotkut sisaruksista, muu oma tai puolison sukulainen, huone- tai asuintoveri, vuokralainen tai muu henkilö.

Pariskunta ilman lapsia	29	21
Yksineläjä	17	12
Yhden vanhemman perhe: vastaajalla on lapsia	4	5
Yhden vanhemman perhe: vastaaja on lapsi	2	4
Muu perhemuoto:		
Versoperhe	7	26
Ei-sukulaisten asuinkunta	2	3
Yhteensä	100	100
N	2 245	1 828

Toiseksi yleisin perhemuoto oli **pariskunta**. Suomalaisista 29 prosenttia eli pariskuntana, pietarilaisista vain 21 prosenttia. Kolmanneksi yleisin kotitaloustyyppi (jota tässä ei määritellä perheeksi) oli **yksineläjät**. Yksinasuvia oli Suomessa enemmän (17 prosenttia) kuin Pietarissa (12 prosenttia). **Yhden vanhemman perheitä** oli aineistossamme samoin kuin ydinperheitä kahta tyyppiä: a) vastaaja asuu lapsensa tai lastensa kanssa, b) vastaaja asuu yhden vanhempansa, joko isänsä tai äitinsä kanssa. Suomessa näitä perheitä oli yhteensä 6 prosenttia, Pietarissa 9 prosenttia. Kyseiset perheet koostuivat useimmiten äidistä ja lapsesta. Yksinhuoltajaisia oli molemmissa maissa noin yksi prosentti. Sen sijaan äitejä, jotka asuivat ilman puolisoa omien vanhempiensa tai muiden sukulaisten luona, oli Pietarissa tämän lisäksi neljä prosenttia. Tulos liittyy vertailumme jännittävimpään eroon: huikeat 29 prosenttia pietarilaisista eli muunlaisessa kotitaloudessa kuin ydinperheenä, pariskuntana, yhden vanhemman perheessä tai yksin, suomalaisista vain 9 prosenttia. Mistä oikein on kyse?

12.6 Versoperheet

Pietarissa siis lähes 30 prosenttia mutta Suomessa vain vajaa kymmenesosa ihmisistä asui ”muussa” perhemuodossa. Suurin osa näistä oli sukulaisperheitä, joita kutsumme **versoperheiksi**. Versoperhe koostuu parisuhteesta tai vanhemman ja lapsen suhteesta, joka on laajentunut sivuttain tai pystysuoraan niin, että siinä on vanhemman sukupolven tai saman sukupolven sukulaisten (kuten siskojen ja serkkujen) edustajia. Versoperhe yhdistää siis perhehistorian käsitteet laajentunut ja moninainen perhetalous (extended family household ja multiple family household; Laslett 1972, 29–32; Pöllä 2001, 29–31). Siinä missä ydinperhe keskittyy yhteen parisuhteeseen ja sen tuottamiin lapsiin, versoperhe kuvailee mielestämme vanhempien – useimmiten lapsen äidin – kautta syntyviä erilaisia sukulaisuuden yhdistelmiä, ”versoileviä” sukupuun oksia.

Keitä näihin versoperheisiin sitten kuuluu? Suomalaisiin versoperheisiin kuuluvien (N=165) asuinkumppaneina olivat lähinnä sisarukset (85 prosenttia) ja omat tai puolison vanhemmat (70 prosenttia). Vain 17 prosentin kotona eli avio- tai avopuoliso, 3 prosentin luona omia lapsia ja 10 prosentin kanssa sukulaisten lapsia. Muita miessukulaisia asui 7 prosentin, muita naissukulaisia 3 prosentin, muita miehiä 3 prosentin ja muita naisia 2 prosentin kanssa.

Pietarissa versoperheiden (N=465) jäsenistä 46 prosenttia asui avio- tai avopuolison kanssa. Alle 18-vuotiaita lapsia oli 27 prosentilla,, 18 vuotta täyttäneitä lapsia 36 prosentilla, miniöitä, vävyjä tai lapsenlapsia 43 prosentilla, omia tai puolison vanhempia 47 prosentilla, sisarusia 42 prosentilla, muita sukulaisia 9 prosentilla, huonetovereita 2 prosentilla, vuokralaisia 2 prosentilla ja muita ei-sukulaisia 14 prosentilla.

Äsken kuvatun pietarilaisen Irinan elämässä oli useita versoperheiden vaiheita. Nuorena äitinä hän eli oman isoäitinsä ja pienen poikansa kanssa pienessä yhteisasuntolan huoneessa, myöhemmin uuden kumppaninsa, lapsensa ja vanhempiensa kanssa. Sukulaisten opiskelu, hoidon tarve tai halu tulla suureen kaupunkiin asumaan johtivat tällaisten versoperheiden muodostumiseen. Siihen vaikuttivat myös asunnon saamisen ja vaihtamisen vaikeudet: niinpä pietarilaiset usein vaihtoivat työpaikkaa asunnon mukaan eivätkä päinvastoin (Lonkila 1999).

Alle kouluikäisten hoitomuodot kuvaavat myös hyvin pietarilaisia versoperheitä. Niiden ydinperheiden, joissa oli pieniä lapsia, 65 prosenttia lapsista oli hoidossa lastentarhassa. Isovanhempien rooli lastenhoitajina oli vähäinen: vain neljässä prosentissa perheistä he hoitivat alle kouluikäisiä lapsia. Muiden sukulaisten osuus oli kolme prosenttia. Mutta versoperheistä, joissa oli pieniä lapsia, vain 39 prosenttia hoidatti lapsiaan lastentarhassa. Alle kouluikäisten lasten hoito oli järjestetty joko siten, että äiti (tai harvemmin isä, N=1) hoiti lapsia kotona (40 prosenttia), tai siten, että isovanhemmat (15 prosenttia) tai muut sukulaiset hoitivat näitä (kuusi prosenttia).

12.7 Miesten ja naisten eri perhemuodot

Lapsettomuus, lapsiluku ja perhemuodot vaihtelevat myös sukupuolen mukaan. Tutkimme ensin koulutuksen vaikutusta lapsettomuuteen.⁸ Omia lapsia oli kaikista 18–74-vuotiaista

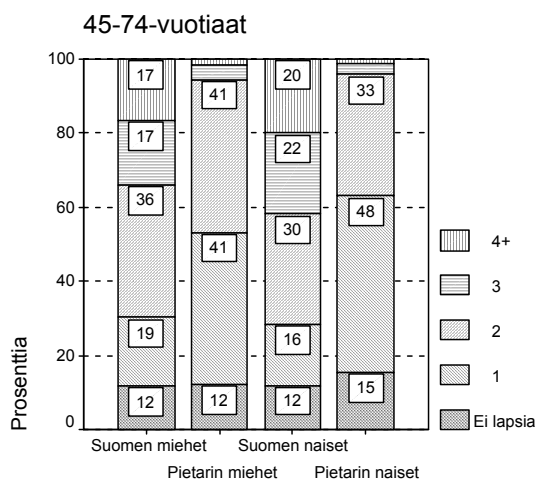
⁸ Vaikeuksia aiheuttivat (kuten usein kansainvälisessä vertailevassa tutkimuksessa) koulutusjärjestelmien eri asteikot ja korkea yleinen koulutustaso. Suomalaisen koulutusjakautuma muistutti alhaalta ylös kapenevaa

suomalaismiehistä 65 prosentilla ja muissa ryhmissä runsaalla 70 prosentilla (ks. taulukko 12.1 edellä). Etenkin suomalaismiehillä koulutus oli yhteydessä lasten saantiin. Korkeatutkinnon suorittaneista suomalaismiehistä 88 prosentilla, ammattiopiston käyneistä 72 prosentilla, ammattikoulun käyneistä 65 prosentilla ja vailla ammattikoulutusta olevista 57 prosentilla oli omia lapsia (nämä ja alla olevat luvut on vakioitu iän mukaan). Pietarissa koulutusryhmien erot olivat pienemmät (73, 78, 68 ja 65 prosenttia). Suomessa ja Pietarissa korkeassa asemassa olevilla miehillä oli myös eniten sukupuolikumppaneita ja rinnakkaisuhteita (Roos & Rotkirch & Haavio-Mannila 2003).

Yhdistimme seuraavaksi ammattiopiston ja korkeakoulun käyneet koulutetuimmaksi ryhmäksi sekä ammattikoulun käyneet ja ilman ammatillista koulutusta olevat vähemmän koulutetuksi ryhmäksi. Pietarissa enemmän koulutetuilla naisilla oli lapsia yhtä usein (81 prosentilla) kuin vähemmän koulutetuilla (78 prosentilla). Suomessa sen sijaan koulutetuimmista naisista vain 70 prosentilla oli lapsia mutta vähemmän koulutetuista 81 prosentilla. Tulos sopii yhteen Kartovaaran (2003, 4–5) tutkimuksen tuloksen kanssa. Molempien tutkimusten mukaan lapsettomuus lisääntyy koulutuksen mukana.

Löysimme vielä yllättävämmän eron miesten ja naisten lapsiluvuissa (kuvio 2).

Kuvio 2. Lasten lukumäärä

pyramidia, pietarilaisten pylvästä, jossa kullakin koulutustasolla oli suunnilleen saman verran ihmisiä. Virallinen koulutus ei Pietarissa kertone yhtä paljon todellisista sosiaalisista eroista kuin Suomessa.

Kuvan mukaan Suomessa hedelmällisyyksiään ohittaneilla naisilla oli hieman useammin kuin vastaavan ikäisillä miehillä kolme tai useampia lapsia, kun taas Pietarissa miehillä oli naisia useammin kaksi tai useampia lapsia. Venäjän kyselytulos vastaa elämäkerroissa kuvailtuja asetelmia, missä tietyillä miehillä oli naisia useammin peräkkäisiä liittoja tai rakastajattaria. Venäläisen ilmiön taustalla on epäsuhtainen väestörakenne, sillä Pietarissa oli mm. Stalinin puhdistusten ja toisen maailmansodan vuoksi huomattavasti vähemmän miehiä kuin naisia. Suomen sukupuolieroja on hankalampaa selittää. Sama suuntaus, jossa naisilla on enemmän lapsia kuin miehillä, toistuu toisissakin suomalaisaineistoissa.⁹ Voisi ajatella, että monet isät ovat jo kuolleet pois tästä ikäryhmästä tai että miehet jättävät kyselyissä useammin mainitsematta biologisia lapsiaan kuin naiset. Nämä selitykset eivät kuitenkaan ole uskottavia, sillä niiden pitäisi näkyä vähintään yhtä vahvasti pietarilaisessa aineistossa. Sen sijaan perhemuoto, jossa naisella on monta lasta peräkkäisistä liitoista saattaa olla yleisempi Suomessa kuin Pietarissa.

Seuraavaksi laskimme, kuinka suuri osuus niistä ihmisistä, jotka eivät asu yksin, eli ydinperheessä tai parisuhteessa. Suomalaisista miehistä 87 prosenttia ja naisista 84 prosenttia, pietarilaisista miehistä 57 prosenttia ja naisista 43 prosenttia eli parisuhteessa. Siten suomalaiset miehet elivät kaksi kertaa niin usein ydinperheessä tai pariskuntana kuin pietarilaiset naiset!

Molempien maiden miehet elivät näin ollen useammin ja kauemmin kuin naiset ydinperheessä tai parisuhteessa. Ensiksikin miehet elivät kauemmin vanhempiensa kanssa aikamiespoikina (suomalaisista miehistä 13 prosenttia eli yhden tai kahden vanhemman poikana, pietarilaisista 10 prosenttia; vastaava osuus sekä suomalaisten että pietarilaisten naisten keskuudessa oli 7 prosenttia). Sen jälkeen miehet elivät useammin avioliitossa: Suomessa miehistä 66 prosenttia ja naisista 57 prosenttia ja Pietarissa vastaavasti 69 prosenttia ja 51 prosenttia oli haastattelua tehtäessä naimisissa. Naiset olivat mm. korkeamman keskimääräisen elinikänsä vuoksi useammin yksineläjiä (Suomessa 21 prosenttia, Pietarissa 11 prosenttia). Miehistä vain 16 prosenttia asui yksin Suomessa ja 8 prosenttia Pietarissa.

12.8 Päätelmiä

⁹ Tilastokeskuksen Elämäntyyliaineistossa vuodelta 1998 (Purhonen 2004) vuosina 1935–70 syntyneillä miehillä oli 1,78 lasta ja naisilla 1,83 lasta. Elämäntyyliaineisto vuodelta 1995 (Alasuutari 1997) toi esiin samansuuntaisen eron: 1920–76 syntyneillä miehillä oli 1,50 ja naisilla 1,57 lasta.

Vähälapsisia pieniä perheitä voi esiintyä hyvin vaihtelevissa perhemuodoissa. Määrittelimme perheen joko parisuhteista tai (iso)vanhemmuudesta koostuvaksi rykelmäksi. Tämä on mielestämme perustellumpi luokitus kuin pelkästään parisuhteen ympärille rakentuvat perhemuodot. Suomalaisista perheistä kaksi kolmasosaa eli parisuhteessa, jossa joko oli tai ei ollut lapsia. Tyypillisin lapsiluku oli kaksi, mutta myös yhden ja monilapsiset perheet ovat tavallisia. Sen lisäksi melkein viidesosa suomalaisista asui yksin. Pietarissa taas monisukupolviset ja muiden sukulaisuussuhteiden perherykelmät olivat paljon yleisempiä ja muodostivat yhdessä neljänneksen vastaajien perheyksiköistä. Tyypillinen lapsiluku oli yksi, ja perheiden lapsiluvun vaihtelu pienempää kuin Suomessa.

Pietarilaisperheet siis poikkesivat suomalaisista siltä osin, että pietarilaisperheissä asui paljon väkeä – vanhempien ja lasten lisäksi etenkin puolisoitten vanhempia – mutta vähän lapsia. Suomalaisille tyypillisissä pienehköissä perheissä oli taas melko paljon lapsia mutta ei juuri lainkaan muita perheenjäseniä kuin näiden vanhemmat. Suomi onkin sosiaalisten verkostojen tutkimuksessa osoittautunut kovin ydinperhekeskeiseksi maaksi verrattuna Pietariin (Castrén & Lonkila 2004), ja oma vertailumme selvästi tukee tätä havaintoa.

Lasten kanssa asuminen ajoittui myös Suomessa elämänkaaren keskivaiheille. Lapset saatiin Pietarissa nuorempina ja nämä muuttivat myöhemmin pois kotoa. Siten suomalaiset elivät koko elämänsä aikana venäläisiä kauemmin yksin tai parisuhteessa ilman lapsia. Tämä tuntuu yllättävältä, kun otetaan huomioon, että suomalaisilla oli enemmän lapsia. Lapsikeskeisyydellä voi siis olla monia merkityksiä!

Arkinen väite siitä, että ”jokaisen miehen takana on nainen” on sikäli totta, että tutkimamme miehet elivät suuremman osan elämästään äitinsä tai aviopuolisonsa kanssa kuin naiset. Miesten elämänkaarta leimasi ydinperheisyys sekä Suomessa että ennen kaikkea Pietarissa. He muuttivat vanhempina pois syntymäperheestään, olivat useammin naimisissa, asuivat harvemmin yksinhuoltajina kahden tai kolmen sukupolven perheyksikössä ja elivät lopuksi myös harvemmin leskenä.

12.9 Vertailun eri ulottuvuuksista

Artikkelissaan vertailevasta tutkimuksesta Matti Alestalo (1995, 14) toteaa, että tapaustutkimuksen ja muuttujatutkimuksen välillä on vanhastaan ollut perusluonteinen ero, joka ”on rinnakkainen

määrällisten ja laadullisten lähestymistapojen väliselle kuilulle”: ”Tyypilliset tapaussuuntautuneet tutkimukset keskittyvät muutamien yhteiskuntien eroihin ja yhtäläisyyksiin. Ne yleensä käyttävät hyvin yksityiskohtaista ja kuvailevaa tietoa yrittäessään eritellä monimutkaisia syy-yhteyksiä. Muuttujasuuntautuneessa lähestymisessä on usein yhdistetty kourallinen muuttujia, jotka perustuvat tilastolliseen tietoon laajemmasta otoksesta eri maita.” (Mt.)

Alestalo huomauttaa, että käytännön tutkimustyö on usein tätä vastakkainasettelua vivahteikkaampi. Myös me yhdistämme aineksia useista vertailevan tutkimuksen menettelyistä. Olemme aikaisemmissa tutkimuksissamme tarkastelleet Suomen, Pietarin ja joidenkin muiden maiden seksuaalikulttuuria ja sukupuolijärjestelmää. Joskus olemme tehneet vertailuja tavalla, jolla pyritään ”yleisen hypoteesin testaamiseen soveltamalla tilastotietoa” (Alestalo & Allardt & Rychard & Wesolowski 1994, 9). Tutkimme esimerkiksi evoluutioteorian väitteitä sosiaalisen aseman, sukupuolen ja seksuaalisuuden välisistä yhteyksistä (Roos & Rotkirch & Haavio-Mannila 2003). Useimmiten olemme kuitenkin tehneet **kontrastoivia vertailuja**, joiden tarkoitus on valaista kahden tai kolmen eri maan ominaislaatuja vertailemalla niitä toisiinsa. Olemme esimerkiksi näyttäneet, miten Suomen ja Pietarin seksuaalikulttuurit vaikuttavat Viron seksuaalikulttuuriin (Haavio-Mannila & Roos & Rotkirch 1999, 149). Tällöin olemme tehneet lähinnä tapaustutkimusta mutta käyttäneet siinä kuitenkin myös muuttuja-analyysia. Lähdemme yleensä liikkeelle yhteisestä kehityssuunnasta, kuten seksuaalielämän vapautumisesta (Haavio-Mannila & Rotkirch 2000; Haavio-Mannila & Roos & Rotkirch 2004), ja tarkastelemme, miten tietyn maan erityispiirteet vaikuttavat asiaan.

Nykyaikaisessa perhetutkimuksessa tutkitaan usein pelkästään kielellistä merkityksenantoa (haastattelupuheen tai kirjoitettujen tekstien avulla), jolloin lähtöoletuksena on, että juuri se tekee ilmiön ymmärrettäväksi. Näin ei kuitenkaan välttämättä ole. Jos esimerkiksi oletetaan, että ydinperheeseen ja äitiyteen liittyvä normatiivinen puhe ohjaa tai selittää ihmisten käyttäytymistä, Venäjällä pitäisi syntyä paljon enemmän lapsia tavanomaisiin perhемуotoihin kuuluviin perheisiin kuin Suomessa. Kuten olemme nähneet, tilanne on päinvastainen. Rakenteiden, kokemusten ja ideologioiden kokonaisvaltainen tarkastelu voi sen sijaan auttaa meitä selittämään esimerkiksi sitä, miksi äitiyttä edelleen ylistetään myös arkipuheessa Venäjällä, vaikka syntyvyys on siellä viime vuosina ollut maailmanennätyksellisen pieni, tai miksi Suomessa valitetaan sitä, ettei maahamme synny riittävästi lapsia, vaikka suomalaisissa perheissä on enemmän lapsia kuin eurooppalaisissa perheissä keskimäärin.

Elämäkerrat ja kyselyt tarjoavat mielestämme eri ikkunoita samaan ilmiöön. Toisen aineiston herättämien oletusten yleisyyttä on voitu tarkistaa tilastollisesti toisessa aineistossa, ja kyselyjen käyrät ovat täydentyneet elämäkertojen kuvauksilla yksilön ja lähipiirin tunteista ja kokemuksista. Elämäkerroissa heijastuu aina myös monien vuosikymmenten kehityskulku, kun taas yksittäinen kysely tarjoaa vain yhden hetken, poikkileikkauspisteen. Sen sijaan on väärin ajatella, että kyselyaineisto olisi välttämättä pinnallisempaa ja elämäkerta-aineisto jotenkin syvällisempää tai ”laadukkaampaa” (Töttö 2004). Eri aineistoja käsitellään eri lailla, ja ne vastaavat osittain erilaisiin kysymyksiin, mutta tulkinta ja syysuhteiden etsintä kuuluu jokaisen aineiston analyysiin.

Kirjallisuus

Alasuutari, Pertti (1997) Kulttuuripääoma summamuuttujan valossa. *Sosiologia* 34:1, 3–14.

Alestalo, Matti & Allardt, Erik & Rychard, Andrzej & Wesołowski, Włodzimierz (1994) Introduction. Teoksessa Matti Alestalo & Erik Allardt & Andrzej Rychard & Włodzimierz Wesołowski (toim.) *The Transformation of Europe. Social Conditions and Consequences*. IFis Publishers, Warsaw, 8–17.

Alestalo, Matti (1995) Variations and trends in comparative welfare state research. Teoksessa Pekka Kosonen & Per Kongshøj Madsen (toim.) *Convergence or Divergence? Welfare States Facing the European Integration*, European Commission, Social Sciences, ECSC-EEC-EAEC, Brussels and Luxembourg, 13–32.

Castrén, Anna-Maija & Lonkila, Markku (2004) Friendship in Finland and Russia from a micro perspective. Teoksessa Anna-Maija Castrén & Markku Lonkila & Matti Peltonen (toim.) *Between Sociology and History. Essays on Microhistory, Collective Action, and Nation-Building*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 162–174.

Gronow, Jukka & Haavio-Mannila, Elina & Kivinen, Markku & Lonkila, Markku. & Rotkirch, Anna (1997) *Cultural Inertia and Social Change in Russia. Distributions by Gender and Age Group*. University of Helsinki, Department of Sociology, stencil, Helsinki.

Haavio-Mannila, Elina & Kontula, Osmo (2001) *Seksin trendit meillä ja naapureissa*. WSOY, Helsinki.

Haavio-Mannila, Elina & Kontula, Osmo & Rotkirch, Anna (2002) *Sexual Lifestyles in the Twentieth Century. A Research Study*. Palgrave, Houndmills, Basingbroke, Hampshire and New York.

Haavio-Mannila, Elina & Roos, J. P. & Rotkirch, Anna (1999) Rakkaustyyli suomalaisissa, virolaisissa ja pietarilaisissa seksuaalielämäkerroissa. Teoksessa Juha Kinnunen & Pirkko

- Meriläinen & Katri Vehviläinen-Julkunen & Tiina Nyberg (toim.) *Terveystieteiden monialainen tutkimus ja yliopistokoulutus*. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 74. Kuopio, 143–157.
- Haavio-Mannila, Elina & Roos, J. P. & Rotkirch, Anna (2004) *Olivatko suuret ikäluokat murroksen moottoreita? Sukupolven ja periodin vaikutuksia seksiin, politiikkaan ja vapaa-aikaan*. Teoksessa Terhi-Anna Wilska & Jani Erola (toim.) *Suuret ikäluokat – yhteiskunnan moottori vai kivireki?* (painossa).
- Haavio-Mannila, Elina & Rotkirch, Anna (1997) *Generational and gender differences in sexual life in St. Petersburg and urban Finland*. Teoksessa Ismo Söderling (toim.) *Yearbook of Population Research in Finland XXXIV*. The Population Research Institute, The Family Federation of Finland, Helsinki, 133–160.
- Haavio-Mannila, Elina & Rotkirch, Anna (2000) *Gender liberalisation and polarisation: Comparing sexuality in St. Petersburg and Finland*. *Idäntutkimus* 2–4, 4–25.
- Haavio-Mannila, Elina & Rotkirch, Anna & Kontula, Osmo (2004) *Contradictory trends in sexual life in St. Petersburg, Estonia and Finland*. Teoksessa Alexander Stulhofer & Theo Sandfort ym. (toim.) *Sexualities in Postcommunism*, Haworth Press, New York (painossa).
- Kartovaara, Leena (2003) *Miesjohtajalla ura ja perhe, entä naisjohtajalla?* *Hyvinvointikatsaus* 4, 2–8.
- Kontula, Osmo & Haavio-Mannila, Elina (1995) *Matkalla intohimoon*. WSOY, Helsinki.
- Kontula, Osmo & Haavio-Mannila, Elina (1997) *Intohimon hetkiä*. WSOY, Helsinki.
- Laslett, Peter (1972) *Household and Family in Past Time*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Lonkila, Markku (1999) *Social networks in Post-Soviet Russia. Continuity and change in the everyday life of St. Petersburg teachers*. Kikumora, Helsinki.
- Matthijs, Koen & Van den Troost, Ann (1998) *The perception of private life forms. An empirical study of Louvain students*. Teoksessa K. Matthijs (toim.) *The Family. Contemporary Perspectives and Challenges*, Leuven University Press, Leuven, 111–133.
- Miettinen, Anneli (1997) *Population data on Finland 1900–1997*. Teoksessa Ismo Söderling (toim.) *Yearbook of Population Research in Finland XXXIV*. The Population Research Institute, The Family Federation of Finland, Helsinki, 173–180.
- Pinnelli, Antonella & Hoffman-Nowotny, Hans Joachim & Fux, Beat (2001) *Fertility and new types of households and family formation in Europe*. Council of Europe Publishing, *Population Studies* 35, 55–58.
- Purhonen, Semi (2001) *Suuret ikäluokat sukupolvena: tutkimus 1945–50 syntyneiden*

- suomalaisten sukupolvitietoisuudesta. Helsingin yliopisto, sosiologian pro gradu -tutkielma.
- Pöllä, Matti (2001): Vienankarjalainen perhelaitos 1600–1900. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Roos, J. P. & Rotkirch, Anna & Haavio-Mannila, Elina (2003) Do rich men have most sex? Gender, capital and sexual activity in four countries. Teoksessa Anna Karin Kollind & Abby Peterson (toim.) Thoughts on Family, Gender, Generation and Class. Research Report 133. Department of Sociology, Göteborg University, Göteborg, 133–156.
- Rotkirch, Anna (2000) The Man Question. Loves and Lives in Late 20th Century Russia. University of Helsinki, Department of Social Policy, Research Reports 1. Helsinki.
- Sanderson, Stephen K. & Dubrow, Joshua (2000) Fertility decline in the modern world and in the original demographic transition. Testing three theories with cross-national data. Population and Environment 21, 511–537.
- Sarmaja, Heikki (2003) Ihmislajin perheenmuodostuksen evoluutiopsykologinen perusta. Yhteiskuntapolitiikka 3: 3, 223–243.
- Tumin, Melvin (1974) Sosiaalinen kerrostuneisuus. Gummerus, Jyväskylä.
- Turunen, Anne (1998) Lastenhankinnan päätöksenteko. Helsingin yliopisto, sosiologian pro gradu -tutkielma.
- Töttö, Pertti (2004) Syvällistä ja pinnallista. Teoria, empiria ja kausaalisuus sosiaalitutkimuksessa. Vastapaino, Tampere.
- Zakharov, Sergei V. (1999) Fertility trends in Russia and the European newly independent states: Crisis or turning point? Population Bulletin of the United Nations 40/41.